

колишньої Російської імперії (1917–1918 pp.) / В. М. Піскун // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. — Вип. II. — К.: Інститут українознавства, 1997. — С. 139–149.

19. Сергійчук В. Український Крим / В. Сергійчук — К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. — 303 с.

20. Тульський М. Итоги переписи 2001 года на Украине / М. Тульський // Демоскоп Weekly. — 2003. — № 113–114.

УДК 140.8

Ольга Гойман

Позитивний міф як спосіб консолідації українства

У статті розглядаються взаємопов'язані процеси зміни міфологічного простору, а саме: міфологізація, деміфологізація та реміфологізація, які останнім часом відбуваються у свідомості українців і соціально-культурному просторі України. Зокрема, подається авторська інтерпретація зазначених понять. Наголошується, що Революція Гідності сприяла започаткуванню так званої «низової» народної міфології, тобто народженню позитивних, як правило, героїчних, міфів у свідомості українських громадян. Акцентується увага на значенні Революції Гідності та «нової» міфології не лише для процесів самовизначення і самоідентифікації української нації, але й для звільнення від тоталітарної радянської міфології та ідеології, що суттєво перешкоджають розбудові демократичної держави.

Пропонуються ефективні, на думку автора, методи де- та реміфологізації соціально-культурного простору України. Стверджується, що сучасний позитивний міф, який виник у масовій свідомості українства на тлі зовнішньої загрози та тривалої інформаційної війни, допоможе не лише об'єднати українство, але й перемогти агресора.

Ключові слова: консолідація, масова свідомість, міфологізація, деміфологізація, реміфологізація, позитивний міф.

Olga Goyman

Positive Myth as a Way to Consolidation of Ukrainians

In this article we touch upon the processes of changes in the medium where myth making takes place. These processes are interrelated. Myth making, demythologization and subsequent myth making take place in social and cultural medium of Ukraine, and thus in the minds of Ukrainians. The author presents her interpretation of the notions mentioned above. Apart from that the paper states that the Revolution of Dignity triggered the so called folk myth making, i.e. the emergence of positive and, as a rule, heroic myths in the minds of the people. The author emphasizes special role and meaning of the Revolution of Dignity and a 'new' mythology not only for self-identification and self-determination of the Ukrainians as a nation but for removal of totalitarian Soviet mythology which hinders developing a democratic state.

The author proposes effective methods of demythologization and subsequent myth making within social and cultural medium of Ukraine. The article states that modern positive myth which emerged in mass consciousness of Ukrainian people under continuous external threat and information war will help not only to consolidate Ukrainians but also to fight the aggressor.

Keywords: Consolidation, Mass Consciousness, Myth Making, Demythologization, Subsequent Myth Making, Positive Myth.

Актуальність теми даної статті обумовлена негативними наслідками тривалої політики денационалізації української нації і необхідністю дослідити трансформацію міфологічного простору з огляду на розв'язану «гібридну» війну та зростання зовнішньої загрози суверенітету України. Тому саме позитивна міфологія, народжена у масовій свідомості українства, може стати одним із потужних засобів перемоги в інформаційній війні та консолідації нації за безпосередньої державної підтримки.

Постановка проблеми. Міфологізація супроводжує людство протягом усього його існування. Сьогодні небезпідставно до найбільш ефективних, дієвих і непомітних способів «корегування» масової свідомості відноситься запровадження міфологізації, деміфологізації та реміфологізації. Ці процеси переважно протікають паралельно та є універсальними для будь-якої епохи. Так, наприклад, усі держави, що володіли українськими територіями, впродовж століть використовували міфологізацію свідомості українців з метою денационалізації та знищення історичної пам'яті. Негативні наслідки цього процесу українське суспільство відчуває і сьогодні.

Нині Україна перебуває у критичному періоді свого історичного розвитку, який ознаменувався Революцією Гідності, анексією Кримського півострова і так званою «гібридною» війною, що триває на

Донбасі. При цьому в нашому соціумі відбуваються важливі процеси ідентифікації, ціннісно-культурних змін, формування якісно нової нації, а також міфологізація, деміфологізація і реміфологізація українського соціально-культурного простору. Наразі свідомість українців сповнена шкідливими міфами, ідеологемами, міфологемами, що робить нас більш вразливими до впливу інформаційної війни (яка є невід'ємною частиною гібридної). Тому нагальним питанням сьогодення є деміфологізація, тобто заміна негативних міфів позитивними, створення власної національної міфології, та запровадження реміфологізації.

Мета дослідження. Показати ефективність деміфологізації та позитивної міфології у процесах розбудови демократичної української держави, об'єднанні нації та боротьбі із зовнішнім ворогом України.

Наукова новизна полягає у визначенні способів де- та реміфологізації для даного періоду розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ті чи інші питання, пов'язані з міфологією у соціально-культурному просторі України, архетипами, консолідацією та ідентичністю, сучасною інформаційною війною досліджують С. Грабовський, О. Донченко, Ю. Романенко, М. Попович, Г. Почепцов, Н. Яковенко та ін.

Кількасторічна політика денационалізації, яку застосовували на українських землях їхні країнозавойовники, негативно позначилася на державотворчому процесі після здобуття незалежності та становленні якісно нової нації. Тому після мирного виходу України зі складу СРСР і проголошення суверенітету, українська влада опинилася перед низкою проблем соціально-економічного та політичного характеру, не вирішених і сьогодні. Зокрема, як бачимо, для звільнення від радянської спадщини тодішній владі та її наступникам не вистачило політичної волі. Тож і тепер у соціокультурному й інформаційному просторі нашої держави та свідомості українства функціонує неактуальна система цінностей більшовицького минулого та решта залишків радянського тоталітаризму, насамперед, численні соціальні міфи.

Виявляється парадоксальна ситуація: СРСР уже давно не існує, а його цінності, ідеї, міфологія не втратили свого впливу на масову свідомість більшості громадян колишніх союзних республік, оскільки влада не змогла запропонувати нових привабливих ідейно-ціннісних установок і міфів. Небезпідставно сучасні дослідники вживають формулювання «радянська ідентичність», «тобто усвідомлення людиною себе як частини радянської спільноти, попри завершення існування радянської держави» [6, с. 39]. Саме апеляція до радянської ідентичності, яка провокує появу ностальгічних і реваншистських настроїв, впродовж років забезпечує деяким проросійським політичним силам успіх під час виборів в Україні.

До того ж події останніх років довели і наочно продемонстрували, наскільки ефективно можна використовувати радянські міфи, ідеологеми, цінності тощо для проведення інформаційної війни проти України з боку Російської Федерації. Відомо, що суттєве посилення значення інформаційної складової, стало причиною залежності соціуму від інформації. Внаслідок інформаційної перенасиченості окремих індивідів втрачає здатність до об'єктивності та критичного ставлення при аналізі подій, явищ, фактів. Таким чином збільшується маніпульованість і здатність до навіювання. Тому в світі зросла кількість інформаційних атак одних держав на інші. Вторгнення російського агресора не тільки в національний інформаційний простір, але в індивідуальну та масову свідомість українців, зміна або корегування громадської думки на користь сепаратистських політичних ідей дозволили окупувати частину українських земель за підтримки місцевого населення. З огляду на неспроможність влади до захисту національного інформаційного простору, відсутність потужної позитивної національної міфології та відповідно реміфологізації, Україна виявилася нездатною протистояти інформаційній дискредитації з боку російських і проросійських засобів масової комунікації.

У нинішній ситуації реалізація процесів деміфологізації і реміфологізації в Україні є нагальною і надзвичайно важливою. Перший з них необхідний для цілковитого очищення свідомості від застарілих або непотрібних міфів, переважно радянського походження, шляхом їх послідовного руйнування, а другий – для свідомого відтворення або конструювання сучасного позитивного

українського міфу, звернення до міфологічного мислення. А оскільки доведено неможливість знищення міфів, то основним способом боротьби з ними є заміщення контрміфами або позитивними міфами.

Зазначимо, що процеси де- та реміфологізації мають відбуватися послідовно, бо другий неможливий без першого, оскільки необхідне забезпечення певного міфологічного вакууму. Саме звільнення від застарілих міфів гарантує успішність проведення позитивної реміфологізації. Загалом методи деміфологізації збігаються з інструментарієм реміфологізації.

Усі технології деміфологізації «можна умовно підрозділити на дві великі групи: стратегічні і тактичні» [8, с.164]. До першої групи відносимо формування національної ідеї та національної міфології, реформування системи освіти, особливо гуманітарної сфери, підвищення інтелектуально-освітнього рівня громадян, розвиток у них критичного мислення, постійний моніторинг видаваної або введеної літератури на предмет наявності антиукраїнських міфів. До другої групи належать: видання і подальша популяризація друкованих/електронних джерел, що містять історичну правду, пошук реальних національних лідерів, позбавлення українського інформаційного простору від зовнішнього впливу, а також активні зусилля інтелектуальної еліти для деміфологізації образу України у світі.

При цьому особливу увагу слід приділити освітній галузі, яка є важливою передумовою майбутнього економічного та культурного розквіту країни. Саме якісна освіта є запорукою успіху процесів деміфологізації та реміфологізації. Зокрема, кардинальна трансформація гуманітарної сфери забезпечить поширення прихованих раніше історичних фактів, розповсюдження творів і наукових праць заборонених у радянський час авторів з обов'язковим включенням їх у навчальні плани освітніх закладів усіх рівнів.

Власне освіта в Україні може стати одним із ефективних засобів у боротьбі з численними антидержавними міфами, зокрема, і російського походження. Для цього необхідно не тільки повністю замінити діючу, залишену у спадок від СРСР, освітню систему, адаптувавши її до сучасних реалій і потреб держави, а й замінити підручники з гуманітарних дисциплін, позбувшись таким чином антиукраїнських міфів, стереотипів, ідеологем, нав'язаних сусідньою державою. Крім того, підвищення рівня освіченості громадян, розвиток критичного мислення, відкриття історичної правди й архівів НКВС сприятимуть деміфологізації, утвердженню контрміфології.

Усі вищезазначені заходи прийнятні й для реміфологізації. До того ж важливу роль у цьому процесі відіграють відповідно цінності, що впроваджуються як основа суспільних трансформацій і культурних перетворень. У ситуації, коли українська влада обрала шлях на демократизацію за європейським зразком, європейські цінності та в цілому орієнтацію на Європейський Союз, відчувається ціннісний розкол у суспільстві, що загалом характеризує країни, які стали на шлях змін соціально-політичного устрою.

При цьому національна еліта має не тільки чітко сформувані актуальні для українців цінності на даний історичний момент, а й посприяти виробленню й поширенню національної міфології. Ці заходи дозволять не лише прискорити процес ідентифікації нації, розпочатий Революцією Гідності, а й протистояти «зашкарублій імперськості» (Є. Магда) Російської Федерації. «Особливості сучасного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються, з одного боку, потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, з іншого – неможливістю реалізації соціально-економічних інтересів громадян щодо їх станової, етнічної, релігійної та політичної приналежності» [4, с. 74-75].

Окрім освіти, дієвим і ефективним інструментом реміфологізації мають стати телебачення й український кінематограф. Особливо сьогодні, за умов домінування візуалізації та медіанізації культури, а також суттєвого зростання ролі телебачення у всіх сферах суспільного життя.

Ефективність і потужний вплив кінематографу використовували для створення і розповсюдження політичних міфів у тоталітарних державах ХХ ст.. Так, наприклад, радянський диктатор В. Ленін вважав, що «серед усіх мистецтв найважливішим для нас є кіно» [3, с.579]. Саме за допомогою кіно більшовики боролися з релігією та активно розповсюджували радянську міфологію. Також кінематограф відіграв важливу роль у створенні культури Сталіна в СРСР. Але так могло бути лише при тоталітаризмі, де контроль над кіноіндустрією належав державі.

Інакше відбувається у суспільствах з ліберальними і демократичними цінностями, в яких діють закони ринкової економіки. У такому випадку основною функцією телебачення і кіно є отримання прибутку, хоча комерційна складова безпосередньо взаємодіє з пропагандою. Механізми впливу кіно у ліберальних суспільствах можуть частково регулюватися державою в її ж інтересах.

Тому Україні, яка стала на шлях демократії, з метою поширення позитивної міфології, утвердження відповідних цінностей та перемоги у інформаційній війні необхідно використовувати усі види мас-медіа. Насамперед це стосується наймасовішої аудиторії телебачення і вітчизняного кінематографу. Останні є потужними комунікативними засобами, здатними впливати на свідомість мас. Тому залучення засобів масової комунікації та кінематографу потрібно не лише для утвердження і «закріплення» відповідних ціннісних установок, деміфологізації негативних міфів, поширення уже існуючих позитивних міфів, а й – створення і поширення нових, що спрямовані на консолідацію нації.

Ще одним важливим методом реміфологізації є використання національної символіки. Природною реакцією суспільства на кризу або нестандартну ситуацію є активізація знаків і символів, що складають культурне надбання нації. Так сталося і під час подій Євромайдану та Революції Гідності, коли громадяни почали активно користуватися національною символікою України. Ця тенденція зберігається і сьогодні.

Як правило, символи, що складають структуру того або іншого міфу, мають природне спонтанне походження. Але їх можна залучати для маніпуляції

масовою свідомістю, оскільки символічна (міфологічна) форма відбиття дійсності суттєво залишає на аудиторію. Для остаточного знищення залишків більшовицького минулого, зокрема і символічного, лише в 2015 р. Верховною Радою України було ухвалено пакет законів про так звану декомунізацію, яка і є одним з інструментів деміфологізації. Мова йде про чотири важливі закони: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона пропаганди їх символіки»; «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років»; «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років» та «Про правовий статус і пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [2]. Передбачено заборону радянської символіки (що стосується і топоніміки), засудження комуністичного режиму, доступ до архівів радянських спецслужб та ін.. Таким чином, впровадження декомунізації дасть змогу з часом відновити сфальшовану більшовиками історичну пам'ять українців, у тому числі об'єктивно оцінити роль ОУН-УПА в боротьбі за незалежність України, очистити свідомість українства від небезпечних залишків радянщини, прискорити ідентифікацію української нації.

Важливим підґрунтям для реміфологізації, на нашу думку, є культура і мистецтво. Особливо на тлі підвищеної уваги світової спільноти до подій в Україні важливо не тільки популяризувати вітчизняну культуру, а й суттєво покращити імідж держави на міжнародній арені. Це реально можливість за допомогою позитивної контрміфології протистояти не тільки агресивній пропагандистській міфології, а й розпочати нарешті національне відродження, позбавившись від комплексів «Москви, провінціалізму і Кочубеївщини» (Ю. Шевельов). Європа і решта світу повинна сприймати Україну не колишньою частиною Російської імперії та Радянського Союзу, а самостійною державою з давньою історією і самобутньої культурою без жодних натяків на спорідненість з чимось російським.

Таким чином, одним з основних інструментів для утвердження й створення позитивної національної міфології з урахуванням ментальних особливостей українців має стати телебачення й кінематограф, що вже підтверджено досвідом СРСР. За умов політичної й економічної нестабільності, військового конфлікту українське суспільство потребує позитивних міфів. Здавалося, у такій ситуації консолідація соціуму можлива перед зовнішньою загрозою, але цього виявилось недостатньо.

Тому створення і подальше розповсюдження серед українства позитивних міфів має виконувати низку функцій: по-перше, прискорення процесу національної самоідентифікації; по-друге, остаточне об'єднання нації і протистояння агресивній пропагандистській міфології Російської Федерації; по-третє, перетворення позитивної міфології на основу нової української ідеології; по-четверте, подолання шкідливих для національного відродження комплексів меншовартості, про які вже йшлося.

Загалом тривале засилля ворожих українській ментальності ідей, героїв, міфів чітко зафіксовано в інформаційно-комунікативній сфері, яка «не просто

описує і фіксує реальність, вона є частиною реальності, оскільки суттєво впливає на її зміни» [7, с. 110]. Тобто збереження прив'язки до «радянського минулого завдяки постійному повторенню радянських розумових парадигм на телебаченні, радіо й у газетах» так би мовити підживлювало «радянську ідентичність» у значної частини українських громадян різного віку [7, с. 306].

Лише Революція Гідності, а потім і війна на Донбасі, змогли принести нову героїку, надавши потужний поштовх масовій свідомості українства до «відторгнення» неактуальних і появі позитивних міфів «знизу». Тобто, на нашу думку, під впливом внутрішніх і зовнішніх подій в Україні розпочалася стихійна масова деміфологізація. Яскравим прикладом народної боротьби з рудиментами символічного минулого стало явище так званого «ленінопаду», коли пасіонарна частина української молоді, не чекаючи схвалення влади, самостійно звалювали пам'ятники Леніну в українських містах і селах. До того ж у масовій свідомості українців вже міфологізовані події Майдану, образи Героїв Небесної Сотні, подвиги наших військових і волонтерів на Сході України (С. Нігоян, М. Жизневський, оборона Донецького аеропорту тощо). Війна на Донбасі проти агресора лише підживила і посирила уже розпочатий процес позитивного героїчного міфотворення. Особливістю цих міфів є їх «низове» походження і героїко-патріотичне спрямування. Завдання влади полягає в підтримці та подальшому поширенні позитивної «народної» міфології, що сприяє консолідації української нації та розбудові сильної України, тому що «без сучасних героїв важко побудувати сильну країну» [7, с. 40].

Але на сьогодні можна констатувати байдужість і відсутність політичної волі центральної та місцевої влади до проблеми становлення національної ідеології, позитивної міфології та консолідації українства. Тому до сих пір відсутній загальнонаціональний об'єднуючий позитивний міф, а процес «народного» міфотворення без відповідної підтримки може поступово припинитися.

Отже, реформування України за європейським зразком має відбуватися цілісно і системно, охоплюючи не лише політичну, економічну і соціальну сфери, але й культурну й ідеологічну. Паралельно з повною трансформацією країни необхідно перемогти в інформаційній війні, що неможливо, не позбувшись рудиментів радянського устрою, оскільки саме опора на радянську ідентичність забезпечила Російській Федерації окупацію частини українських територій.

Для повноцінної реалізації процесів де- і реміфологізації в Україні має бути не тільки політична воля владної еліти, але й активна взаємодія влади з пасіонарною частиною українського суспільства за підтримки вітчизняних інтелектуальних еліт. Процес деміфологізації в масах започатковано Революцією Гідності, що проявився

появою позитивних героїчних міфів і стихійною боротьбою з пам'ятниками радянського минулого, зокрема в явищі «ленінопада». На сьогодні в Україні єдиним юридично визнаним методом деміфологізації є декомунізація.

Загалом опора на позитивну реміфологізацію й вироблення потужної загальнодержавної контрміфології має не тільки захистити масову свідомість українців і національне інформаційне поле від зовнішнього впливу, а й консолідувати націю, прискоривши процес її самоідентифікації.

З огляду на гібридну війну, економічну й політичну нестабільність, не закінчені процеси ціннісних трансформацій, національної ідентифікації та становлення національної еліти, питання реміфологізації залишається нагальним і актуальним, потребуючи подальших наукових розвідок.

1. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення): Монографія – К. : Либідь, 2001.

2. Декомунізація // Український інститут національної пам'яті // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0> [Останнє відвідування: 13.10.2016].

3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – М. : Государственное издательство политической литературы, 5-е издание, 44 том. – 1964.

4. Магда Є. Гібридна війна: вжити і перемогти. – Х. : Віват, 2015.

5. Молдавська Т. Радянська ідентичність та її вплив на формування сучасних суспільних стереотипів людей похилого віку (за матеріалами усної історичної джерел Півдня України) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія «Культурологія». – Острог, 2013. – Випуск 12 (2). – С. 38-48

6. Попович М. Міфологія в суспільній свідомості посткомуністичної України // Дух і Літера. – 1998. – № 3-4. – С. 57-68

7. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015.

8. Пробийголова Н. Технології деміфологізації українського виборчого процесу // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2013. – № 4 (66). – С. 157-173.

9. Шевельов Ю. Москва, Маросейка // Наша парафія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/2013/10/01/yurij-shevelov-moskva-marosejka/> [Останнє відвідування: 10.06.2015].

10. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії // Дух і Літера. – 1998. – № 3-4. – С. 113-124